

Kirkeminister Bodil Kochs betydning for Socialdemokratiets kirkepolitik og for den danske folkekirkes selvforståelse

Af Henriette Korsgaard

Indledning

Forholdet mellem stat og kirke (Folkekirke) er et omdiskuteret emne i dagens debat. Nogle ønsker total adskillelse mellem stat og kirke, nogle ønsker Folkekirken nedlagt, andre løfteparagraffen (§66) indfriet til fordel for en kirkelig forfatning. Atter andre ønsker at ændre kirkens bekendelsesgrundlag (§ 4) med henblik på en mere specificeret trosbekendelse.

Lignende diskussioner om stat-kirke forholdet har fundet sted i flere perioder siden Grundloven blev givet i 1849, uden at det har ført til nogen ændring af det grundlovssikrede forhold mellem stat og kirke sted, hvilket Grundlovsrevisionen af 1953 vidner om.

Socialdemokratiet, der anså religion for en privat sag, gik i partiets første program, Gimleprogrammet (1876) ind for adskillelse mellem stat og kirke, en tendens der stort set holdt sig helt op til 2. Verdenskrig.

Den omfattende kirkelovgivning, som Venstres kultusminister J.C. Christensen gennemførte i årene 1901-1922 med henblik på indførelse af sognedemokrati, vidner ligeledes om et ønske om adskillellespolitik. Det var hensigten, at kirkens medlemmer selv skulle overtage styret af Folkekirken og dermed sikre grundlaget for en adskillelse mellem stat og kirke.

Socialdemokratiet nedsatte i perioden 1928-1940 et kirkepolitiske udvalg, »Udvalget angaaende Forholdet mellem Staten og Folkekirken«, som bl.a. skulle drøfte adskillelsen mellem stat og kirke. Udvalget blev kaldt en »syltekrukke«, og det kirkelige udvalgs afsluttende betænkning i 1940 konstaterede, at tiden »endnu ikke« var moden til gennemførelse af ændringer i forholdet mellem staten og kirken (Stenbæk 2001, 224).

Under den tyske besættelse 1940-1945 var adskillelsesplanerne fort-

sat i bero, idet kirkeministeriet og biskopperne, som generelt sluttede op om regeringens samarbejdspolitik, opfordrede til kirkepolitisk ro og besindighed.

Efter krigen var Socialdemokratiets adskillelsesplaner stort set forstummet, og den demokratisering af folkekirkens forhold, som J.C. Christensen havde påbegyndt, fortsatte efter princippet ved »løbende kirkelig lovgivning«. Ved grundlovsrevisionen i 1953 kunne man have ventet en fornyet debat om forholdet mellem stat og kirke, men diskussionen udeblev. Man valgte således i efterkrigstiden at bibeholde de folkekirkelige forfatningsforhold, som de var givet ved Danmarks første grundlov af 1849. Det betød, at man kunne gennemføre justeringer af kirkens forhold inden for grundlovsbestemmelsernes ramme som hidtil, dvs. ved »løbende lovgivning«.

Intentionen med denne artikel er ud fra en kirkehistorisk synsvinkel at belyse, hvorledes Bodil Koch som teolog, samfundsdebattør, folketingspolitiker og kirkeminister – inden for denne grundlovssikrede ramme – har præget den regeringsbærende socialdemokratiske kirke- og kulturpolitik i perioden 1945-1970. Jeg ønsker at påpege, hvorledes Bodil Koch bliver repræsentant for den »ny folkekirkelighed«, hvor forholdet mellem stat og kirke anses for at være et bæredygtigt kompagniskab.

Efter en biografisk præsentation af Bodil Koch vil der blive fokuseret på Bodil Kochs syn på Folkekirken som institution i velfærdsstaten, den »ny folkekirkelighed« og dens betydning for Folkekirkens selvforståelse. Som eksempel på Bodil Kochs administration af den folkekirkelige ramme præsenteres en sag om ansættelse af den kvindelige præst Helga Jensen, den såkaldte Skivesag.

Biografisk præsentation

Bodil Koch dimitterede som cand. theol. fra Københavns Universitet 1929 og blev samme år gift med cand. theol. og kirkehistoriker (fra 1936 professor) Hal Koch (1904-1963).

Bodil Koch, der aldrig blev ordineret som præst, havde et evangelisk-luthersk kristendomssyn og en sokratisk-humanistisk menneskeopfattelse. Hun anså politik som forpligtelse over for medmennesket, og var ikke sen til at markere sine politiske holdninger i foreninger og organisationer.

Således optræder Bodil Koch i 1944 som medstifter og formand for Folkevirke (jf. Hal Koch og Dansk Ungdomssamvirke), hvis formål var at uddanne og mobilisere danske kvinder til at deltage i det politiske de-

mokrati. Denne tidlige græsrodsbevægelse kom til at udgøre det folkelige fundament for Bodil Kochs gennembrud i det parlamentariske, politiske liv. Desuden tog Bodil Koch livligt del i debatten om kvinders adgang til folkekirkens præsteembeder, ikke blot ud fra en teologisk-dogmatisk stillingtagen, men også ud fra forholdet mellem stat og kirke. Der er ingen tvivl om, at Bodil Kochs engagement som socialdemokratisk folketingskandidat (og senere som kirkeminister) har været med til at skabe debat og opbakning omkring bispefriehedsloven¹ og loven om kvinders adgang til præsteembede² for at sikre dem en bred politisk tilslutning.

Politisk debut og karriereforløb

Den egentlige politiske debut fik Bodil Koch, da hun blev medlem af Folketinget for socialdemokratiet i 1947, opstillet i Herning-kredsen. Det var en overraskelse for mange, at en kvinde, akademiker, københavnere og troende protestant, som Bodil Koch var, overtog den landbrugsuddannede Kristen Bordings gamle kreds. Men Bodil Koch vandt hurtigt vestjydernes sympati på grund af sin oprigtighed og uimponerthed af sig selv. »I al din gerning, tænk på Herning« var ifølge familien hendes motto. Efter 23 år som folketingskandidat i Herning-kredsen besluttede Bodil Koch ikke at stille op til valget 1971.

Det vakte opstandelse, ikke mindst blandt socialdemokrater, da Bodil Koch i Hans Hedtofts korte regering september/oktober 1950 blev valgt som landet første kvindelige kirkeminister.

1953 blev hun genvalgt som kirkeminister og besad – som noget enestående – denne post uafbrudt i 13 år under skiftende regeringsledere: Hans Hedtoft, H.C. Hansen, Viggo Kampmann og J.O. Krag. I november 1966 blev Bodil Koch kulturminister og trådte i februar 1968 tilbage sammen med ministeriet J.O. Krag.

Bodil Koch gennemførte en række ændringer og forbedringer på kirkelovgivningens område, men ikke nogle egentlig epokegørende nye love. Det drejer sig især om ændringer i love vedrørende menighedsråd, bygning og brug af kirker, samt love om præsters ansættelse og aflønning.

1. Lov nr. 79 af 03.03. 1948 om adgang for biskopper for fritagelse for tilsynspligt.

2. Lov nr. 173 af 04.06.1947 om ændringer i Lov nr. 195 af 16.04.1941 om adgang til præsteembeder i folkekirken.

Udenrigspolitiske synspunkter

I oktober 1943 benyttede Bodil Koch sine tyske sprogfærdigheder og gik til den tyske rigsbefuldmægtigede W. Best med en kvindeprotest mod de jødeforfølgelser, der fandt sted ved jødeaktionen oktober 1943 (Kristeligt Dagblad 03.05.1984).

På det udenrigspolitiske område kunne Bodil Koch være en torn i øjet på sine egne partifæller.

I 1949 stemte hun således kun modvilligt for Danmarks optagelse i Atlantpagten. I 1952 gik hun imod sit parti i spørgsmålet om stationeringen af fremmede styrker på dansk grund i fredstid, og i 1955 indtog hun igen en særstilling, da hun var imod Vesttysklands optagelse i NATO. Hun erklærede sig imod USA's intervention i Vietnam, var imod atomoprustningen og talte udviklingslandenes interesser.

Bodil Koch var i 1961 blandt talerne ved atommarchen imod atomvåben både i Øst og Vest, hvilket gav anledning til kritik fra partitoppen i Socialdemokratiet, en kritik der dog forstummede, fordi Socialdemokratiet havde brug for Bodil Koch pga. af hendes store vælgertække. Man frygtede bl.a. en afvandring af vælgere til det nydannede SF.

I forholdet mellem Øst-Vest i 1950-1960'erne (Den kolde Krig) opfordrede Bodil Koch til fordomsfri debat. Således blev Bodil Koch verdenskendt første gang, da hun på NATO-konferencen i København i maj 1958 lod sig fotografere cigarrygende og ivrigt argumenterende sammen med USA's udenrigsminister John Foster Dulles, som hun kritiserede hårdt dels på grund af hans stilling til Øst-Vest problematikken og dels pga. USA's Kina-politik.

Bodil Koch foretog rejser til bl.a. Afrika, Sovjetunionen, Vest-og Østtyskland, hvor hun bl.a. talte de undertrykte sag, herunder kvinders sag.

I 1964, hvor Danmark var vært for Den europæiske Kirkekonferencens stiftende generalforsamling, sikrede Bodil Koch de østtyske delegerede adgang til konferencen uden om de danske myndigheder (se under økumeni).

Folkekirken som institution i velfærdsstaten

I artiklen »Kirken og folket« i Præsteforeningens Blad giver Bodil Koch udtryk for sit syn på stat-kirkeforholdet. Bodil Koch pointerer, at vi ikke har en statskirke, men at der eksisterer et særegent forhold mellem stat og kirke, hvor Danmark har bevaret en statskirkelig rammeordning. Således er folkekirkens lovgivende forsamling folketetinget, dens

udøvende myndighed ligger hos kongen og den til enhver tid siddende kirkeminister, og den øverste juridiske myndighed er den verdslige højesteret. Grundlovens bestemmelse om, at kirkens forfatning skulle ordnes *ved lov*, er blevet fortolket således, at kirkens forhold blev ordnet *ved love*, hver gang udviklingen påkrævede det. Folketinget har således vedtaget en række love, hvis sigte altid har været at give kirken størst mulig frihed. »Vi har så at sige en fri folkekirke indenfor en – af historiske og politiske grunde sikret – juridisk rammeordning« (1963, 4f).

I anledning af de forestående valg til folketinget i september 1953 har bladet »Kirkeligt Centrum« spurgt Bodil Koch om Socialdemokratiets politiske stilling til folkekirken.

Bodil Koch udtaler bl.a.: »Den bestaaende folkekirkelige Ordning har set fra det socialdemokratiske Partis Synsvinkel fungeret tilfredsstillende, idet vor »taalsomme Folkekirke« er et varsomt Værn for den enkeltes Trosfrihed. Folkekirken har Socialdemokratiets Støtte af den Grund, at et overvældende Flertal af Befolkningen ønsker den bevaret, ikke er udtraadt af den ... Saalænge det er tilfældet, vil Socialdemokratiet gennem lovgivningen være med til at sikre Kirkens økonomiske Tarv og aandelige Frihed. Derfor gik Partiet fuldt og helt ind for Loven om kvindelige Præster og den dertil knyttede Lempelse af Biskoppernes Tilsynspligt. Disse Love var langt fra et Indgreb i Kirkens Rettigheder, de betød en Udvidelse af Rammen for den kirkelige Frihed. Hvordan denne Frihed skal forvaltes indefra, er det Menighedernes Sag at afgøre ... Saalænge 95% af Befolkningen tilhører Kirken, bør de ogsaa være med til at have det afgørende Ord, om hvordan der kirkeligt skal lovgives. Befolkningen som Helhed er langt bredere repræsenteret paa Rigsdagen, end den ville være det i et Synodalraad, hvordan dets Sammensætning end maatte være. Kravet om en selvstændig Kirkeforfatning fører som Konsekvens med sig en Adskillelse af Stat og Kirke ... Partiet ønsker at være en fordomsfri og aktiv Medarbejder til Løsning af de Problemer, der staar til Debat i Folkekirken«. (Højskolebladet 1953, 410).

Ti år senere, i en nytårsartikel i Kristeligt Dagblads kronik dateret 31.12.1963, gør Bodil Koch status over »folkekirkens situation sådan som den for øjeblikket tager sig ud set fra kirkeministeriet«, med den hensigt »at fremlægge til eftertanke og diskussion de arbejdsplaner, vi for øjeblikket tumler med i kirkeministeriet«.

Bodil Koch refererer til den stigende debat om »vore folkekirkelige forhold«, der har været positiv, selv om kritikken til tider har været særdeles skarp og negativ. Flere udtrykker, at folkekirkens dage er talte og

ønsker radikale ændringer af folkekirken³. Bodil Koch fortsætter med at konstatere, at der stort set fra alle hold er enighed om, at »vor kirkelige ordning trænger til radikale ændringer, hvis Folkekirken fremover skal kunne fungere på rimelig vis som folkets kirke i et moderne samfund.« Derfor overvejes det i ministeriet at nedsætte et »strukturudvalg«, en kirkelig reformkommission.

Herefter giver Bodil Koch udtryk for at »vor nuværende kirkelige ordning, dens uafklarethed til trods (eller måske netop på grund af denne uklarhed) er et såre fint instrument til værn for »kristenmenneskets« frihed. Bodil Koch anskuer dette værn for langt bedre end det, der ville kunne etableres ved et øverste kirkeligt råd, hvor »faren for åndelig ensretning ligger snublende nær.« Kirkeministeren hævder, at der i meget brede dele af det danske folk er en forståelse mellem dansk kirke og dansk kultur, idet det forekommer hende, »at der nedenunder en tynd skal af ligegyldighed og en tyk skal af uvidenhed hos mange mennesker er en mærkbar optagethed af den side af tilværelsen, som Folkekirken står for.«

Bodil Koch slutter sin artikel næsten triumferende: »Lad os styrke vort håb om, at vor gamle Folkekirke med hele sin af den historiske og politiske udvikling givne dialektiske spænding og uafklarethed vil vise sig at være folkets marv og kraft i kommende tider. Muligheder er der ingen mangel på, om blot vi forstår at se dem og udnytte dem.«

Bodil Kochs syn på kirkeministerposten, præsteskab, menighed og biskopper

Efter denne positive karakteristik af »vor kirkelige ordning«, definerer Bodil Koch i samme artikel sit syn på en politisk valgt leder af kirkelig administration. Her gælder det »virkelig at sondre mellem statens og kirkens område«, uden at kirkeministeriet dog forholder sig passivt over for den kirkelige udvikling, eller mangel på udvikling, som Bodil Koch tilføjer. Med kirkeskibet som metafor giver kirkeministeren udtryk for sin kompetence og ansvar: »Den til enhver tid siddende minister må sammen med sine embedsmænd altid våge over kirkeskibets sejlads – opfange dets bevægelser på det ministerielle radarapparat og handle derefter.«

Videre i nytårskronikken definerer Bodil Koch det folkekirkelige an-

3. Bodil Koch nævner ikke navne, men henviser bl.a. til Adventsbogen for 1962: Det folkekirkelige paradoks. Artiklens ophavsmand er redaktør for Dansk Kirkeliv pastor Svend Ebbe Jacobsen.

svar: »Men den igangsættende impuls må komme med styrke fra de folk, i hvis hænder kirkens daglige styre er lagt, den egentlige kirkelige myndighed – dvs. både præsteskabet i embedsmæssig forstand og det almindelige præstedømmes folk.«

Præsteløftet anser Bodil Koch for »i sin orden«, idet det viser, hvad kirken står for, men kirkeministeren indskærper, at dette løfte skal forstås åndeligt og ikke bør anvendes som en foreningsvedtægt til at lukke ud og ind (Dagens Nyheder 26.12.1955).

Bodil Koch beskriver menighedsrådene som det almindelige præstedømmes aktionsgrupper og opfordrer dem til at gøre sig dette klart, idet hun bebuder ændringer i menighedsloven, der »understreger og udvider de lokale kirkelige myndigheders bestemmelsesret og forpligtelser.« Menighedsrådene skal ikke tænke i deres eget sogns fortid og nutid, men i folkekirkens nutid og fremtid og gøre sig klart, at de er medansvarlige for »hele kirkens trivsel i vort land.« (Kristeligt Dagblad 31.12.1963).

Biskopperne har »ingen forfatningsmæssig autoritet«... »de kloge og vidsynede biskopper« har bidraget til, at »vi har undgaaet skarpe konflikter. Den linie, man har fulgt, er ofte blevet betegnet som den »taalsomme« folkekirkes. »Jeg ville i og for sig foretrække ordet den »varssomme« (Dagens Nyheder 26.12.1955).

I forbindelse med finanslovsdebatten i 1962, hvor den radikale folketingsmand Helge Larsen udtrykker frygt for en kirkeforfatning, giver Bodil Koch udtryk for sit syn på biskopperne: »For folkekirken som helhed, ud over det enkelte stift, har biskopperne ingen myndighed til at optræde, det kan alene kongen og ministeriet (ministeren)«.

Bodil Koch tilføjer, at når ministeriet hørte biskopperne i en række sager, var det »så frisindet«, at det ikke havde »noget imod, at de af folket valgte biskopper taler sammen om tingene, før de afgiver deres svar, hvis de synes, det er nyttigt«. (Folketingets forhandlinger 12.12.1962, spalte 1927ff.).

Bodil Kochs syn på samfund og uddannelse

Modsat kirkens struktur og funktion, der i følge Bodil Koch er, som det nogenlunde har været gennem århundreder, udvikler samfundet sig hele tiden i strukturel og økonomisk henseende.

Kirkeministeriet finder det derfor påkrævet, at der finder kirkelige reformer i takt med den moderne samfundsudvikling.

I takt med den moderne samfundsudvikling må der ske en efteruddannelse af præster både med henblik på almindelig praktisk præsteger-

ning og på specielle arbejdsområder som f.eks. fængsler og hospitaler samt en uddannelse af sognemedhjælpere. Bodil Koch ønsker et efteruddannelsescenter oprettet, således at der kan skabes mulighed for, at præsten af i dag kan »blive konfronteret med tidens strømninger af ikke-kirkelig art – så at sige at afprøve sin evangelisk-lutherske arv i lyset af, hvad der sker indenfor moderne naturvidenskab, filosofi, kunst, politik, psykologi osv.« Desuden ønsker Bodil Koch, at der skaffes midler til forskning og forsøgsarbejde. På grund af den stigende præstemangel, ønsker Bodil Koch uddannede sognemedhjælpere til at aflaste »de overbebyrdede præster i storbyerne.« (Kristeligt Dagblad 31.12.1963).

Bodil Koch administration af den folkekirkelige ramme i forbindelse med Skivesagen

Bodil Koch ønskede i sin administration og kirkepolitiske tiltag som kirkeminister at gøre folkekirken til »folkets marv og kraft«. Folkekirken skulle tjene som den bedste ramme om det »uhaandgribelige fællesskab«, indbegrebet af den »ny folkekirkelighed«.

Efter en kort præsentation af Bodil Kochs samarbejde med departementschef August Roesen finder en redegørelse og analyse sted af Helga Jensen-sagen, den såkaldte Skive-sag. Denne sag, der udspringer af en ansættelsessag, udvikler sig til at omfatte alle biskopper og bliver betydningsfuld for Bodil Kochs gennemslagskraft som kirkeminister. En række andre markante præstesager fra Bodil Kochs ministertid er af pladshensyn ikke medtaget i denne artikel. Det drejer sig dels om sager af disciplinær art (Kolding-sagen, Harald Søby-sagen, Martin Jensen-sagen) og dels af læremæssig art (Kalmeyer-sagen, Husum-sagen).

Bodil Kochs samarbejde med departementschef August Roesen

Departementschefer opnår sædvanligvis at gøre tjeneste for adskillige ministre, men i Bodil Kochs tilfælde var det lige omvendt, idet hun sad så længe på kirkeministertaburetten, at hun opnåede at samarbejde med ikke mindre end 4 departementschefer.⁴

Departementchef August Roesen skriver i sin selvbiografi: »*Kustoden. Erindringer fra Kirkeministeriet*«, at samarbejdet med ministeren kunne være problematisk, idet Bodil Koch til tider traf beslutning hen

4. Indtil 1958: Th. Thomsen; 1958-1961: Andreas Detlefsen; 1961-1964: Løwe; 1964 ff.: August Roesen.

over hovedet på departementschefernes grundige og saglige behandling af en sag. (Roesen, 57).

Samarbejdet med August Roesen er nævnt i artiklen, fordi han får stor betydning for udformning af det juridiske og dermed det lovgivningsmæssige grundlag for Bodil Kochs opbygning af rammerne for den »ny folkekirkelighed«. Som eksempel kan nævnes August Roesens kirkeretslige fremstilling i håndbogen *Teologisk Stat* (afløser for *Kirkelig Haandbog*⁵). Dette opslagsværks moderne udformning og fortsatte udgivelse vidner om et samarbejde mellem kirkeminister Bodil Koch, Den danske Præsteforening og August Roesen, idet *Teologisk Stat* i 1958 overtages af Den danske Præsteforening i samarbejde med kirkeministeriet, således at værket foruden »staten« med embedsfortegnelse kommer til at omfatte en kirkeretlig fremstilling. (Prf.Bl.1958, 111).

Det blev fastslået, at statstilskuddet til *Teologisk Stat* skulle bevares, at håndbogen skulle udgives hvert fjerde år, at stoffet skulle udvides til at omfatte oplysninger om bl.a. menighedsrådenes sammensætning, samt indeholde en juridisk vejledning for præster. (Stenbæk 1999, 244ff.).

Hermed er der skabt en »vejviser« ikke blot for statens kirkelige embedsmænd, men også for menighedsrådene og andre med folkekirkelig interesse, hvilket kan ses som et udslag af den »ny folkekirkelighed«.

Skive-sagen – balancegang mellem jus circa sacra og jus in sacris

I debatten om kvinders adgang til præsteembeder udtalte Professor, dr. theol. Regin Prenter i *Morgenbladets* kronik (05.01.1946), at »uden strid kunne den påtænkte reform ikke gennemføres«. I kronikken henviser han til det opråb »Livets Ret«, som Bodil Koch udsendte i forbindelse med kravet om ordination af kvindelige præster og gør opmærksom på, at dette krav *ikke* er rejst af det brede kirkelige lægfolk, men af en kreds af kvinder støttet af en kreds af præster og andre kirkelige intellektuelle.

Også kirkeminister Carl Hermansen var skeptisk og havde forudset problemer i forbindelse med kvindelige ansøgere, menighedsråd og biskopper. Han forsøgte forgæves at få følgende paragraf indføjet i adgangsloven for kvindelige præster: »... beskikkelsen af en kvinde til præstestilling kan kun ske under forudsætning af, at hvert af menig-

5. 1923: *Kirkelig Aarbog*, 1927-1967: *Kirkelig Haandbog*.

hedsrådene inden for det pågældende pastorat indvilliger heri« (Århus Stiftstidende 07.01.1956).

Skivesagen, også kaldet Helga-Jensen sagen efter sagens hovedperson, startede i 1955 og vidner om, at loven om kvinders adgang til præsteembeder ikke bragte debatten om kvindelige præster til ophør. Biskop Baun nægtede – af samvittighedsgrunde – således at ordinere cand. theol. Helga Jensen.

Begrundelsen for at vælge at belyse denne sag er, at den giver et indtryk af, hvorledes kirkeminister Bodil Koch håndterer en sag, der i virkeligheden kommer til at dreje sig mere om kirkens selvstændighed og åndelige frihed end om kvindelige præster. Sagen viser, hvorledes Bodil Koch, i balancegang med embedsmænd, biskopper, provster, præster, menighedsråd, som kirkens øverste ledelse håndhæver en lov (jus circa sacra), uden at en biskops samvittighed (jus in sacris) antastes.

Trods trusler giver sagen hverken anledning til fornyet ønske om oprettelse af kirkeråd, og dermed ny diskussion om adskillelse mellem stat, eller til udmeldinger af folkekirken. Kvindelige præster bliver derimod en legal del af den »ny folkekirkelighed« og kan ses som eksempel på folkekirkens tiltagende rummelighed.

Som udgangspunkt søges sagen belyst via kirkeministeriets journaler samt arkivalier fra Viborg bispearkiv; hertil kommer avisudklip, breve, tidsskrifter.

Baggrund for Skive-sagens opståen

I følge kirkeministeriets journal nr. 2 L 920 modtager kirkeminister Bodil Koch 08.07.1955 et brev fra sognepræst Fiig-Pedersen i Skive-Resen sogne, med et forslag om »indstilling« af cand. theol. Helga Jensen som sin hjælpepræst. I skrivelsen, der har privat karakter i sin tiltaleform, betvivler sognepræsten, om biskop Baun vil anerkende den kvindelige hjælpepræst.

02.08.1956: Ligeledes ad ikke tjenstlig vej⁶ sender Bodil Koch et brev til pastor Fiig-Pedersen, hvori hun skriver, at hun ingen lovmæssig hindring ser for, at cand. theol. Helga Jensen kan blive ansat, idet »sognepræstens indstilling er afgørende, når talen er om hjælpepræster«. Endvidere gør kirkeministeren klart, at »det ville være ubillig ikke at give kvindelige ansøgere helt lige kår med mandlige«. Bodil Koch henvender i et håndskrevet post scriptum pastor Fiig-Pedersens opmærksom-

6. Ved tjenstlig vej forstås, at korrespondance går fra kirkeminister/kirkeministerium via biskop og provst til sognepræsten og vise versa.

hed på, at hun dog må tage et vist forbehold, indtil hun har gennemlæst debatten på Rigsdagen angående kvindelige præster. I følge Bodil Koch kompliceres sagen nemlig ved, at da cand. theol. Edith Brenneche-Petersen blev ordineret som hjælpepræst i Nr. Aaby-Indslev sogne i 1948, blev menighedsrådet spurgt. »Der er således skabt præcedens, selv om dette efter min private mening er et principielt galt præcedens«, slutter Bodil Koch (journal nr.2 L 920).

Medio august indløber der til Kirkeministeriet en ansøgning ad tjenstlig vej fra sognepræst Fiig-Pedersen med ønske om ansættelse af Helga Jensen som hjælpepræst. Sognepræsten, der grundet sygdom havde behov for aflastning, forklarede, at han havde rådført sig med menighedsrådenes tre ordførere, der, uanset deres forskellige holdninger til spørgsmålet om kvindelige præster⁷, dog var enige om, at man *ikke* ønskede sagen drøftet i menighedsrådet. Sognepræsten konkluderede, at menighedsrådet »har givet mig frie hænder – derfor ansøger jeg straks om Helga Jensen«.

Skrivelsen er fremsendt ad tjenstlig vej med anbefaling fra provsten i Salling Herreds provsti og underskrevet af Biskop Baun, der imidlertid ikke har påført anbefaling eller accept.

Samtidig anmoder Helga Jensen i en skrivelse direkte til kirkeminister Bodil Koch om dispensation fra Pastorseminariet, idet hun anfører, at hun har fået en stilling tilbudt som hjælpepræst hos pastor Fiig-Pedersen. Imidlertid opnås ikke dispensation, hvorfor Helga Jensen deltager på Pastorseminariets kursus i efteråret 1955.

Biskop Bauns 1.erklæring

Biskop Baun sender 09.11.1955 en otte sider lang skrivelse ad tjenstlig vej til Kirkeminister Bodil Koch, hvor han erklærer, at en præst ikke kan påtvinge en menighed en kvindelig præst, idet »ansættelsen af en kvindelig præst må, som det radikale skridt den vil være i forhold til kirkens historie og praksis indtil nu, fremgå af et *reelt* menighedsønske«. I skrivelsen forklarer biskop Baun, at han i august måned ved et møde med sognepræst Fiig-Pedersen havde udtrykt ønske om at få oprettet en stilling som fast hjælpepræst i Skive-Resen. Endvidere hævder biskop Baun, at de love, der særligt tager hensyn til de specielle forhold ved kvindelige præsters ansættelse, nemlig lov om adgang til præste-

7. De grundtvigske sagde straks ja, Kirkeligt Centrums ordfører var tøvende og tvivlende, men ingenlunde afvisende, hvorimod menighedsrådsformanden fra IM var uvillig og nærmest afvisende (Fiig-Pedersen referat af drøftelse d. 12.08. 1955).

embeder, bispefrihedsloven og loven om stiftsbåndsløsning, ikke nævner noget om ansættelse af *kvindelige* hjælpepræster. Biskoppen kan derfor ikke anbefale Helga Jensens ansættelse i Skive-Resen, ligesom han af samvittighedsgrunde hverken vil eller kan tage ansvar for ordinationen eller føre tilsyn med en menighed, hvor en kvindelig præst er ansat. Dette vil krænke den ubrudte tradition, idet »jeg føler mig bundet i det forpligtelsesforhold, hvori vi står overfor den Hellige Skrift og den Apostolske Kirke«. Biskoppen henstiller sluttelig til, at sagen tages op på det planlagte bispemøde primo januar 1956 (Kirkeministeriets journal nr. 2 L 920).

Kirkeminister Bodil Kochs reaktion på biskoppens erklæring

Bodil Kochs indleder sit svar d. 21.11.1955 til biskop Baun med et tilbageblik til året 1946, hvor Lov om ændring i lov om adgang til præsteembeder blev fremsat og skriver, at den oprindelige form⁸, som kirkeminister Carl Hermansen fremsatte, indeholdt en bestemmelse om ansættelse af kvinder i såvel et fast som i et midlertidigt præsteembede.

Bodil Koch erklærer sig uenig med biskop Bauns betragtninger om, at lovgivningen ikke tager sigte på ansættelse af kvindelige hjælpepræster og finder derfor ikke, at sognepræst Fiig-Pedersens fremsatte andragende kan gøres til genstand for yderligere udsættelse, idet den allerede i august var fremsendt »med anbefaling gennem provsten til Deres Højærværdighed«⁹. Derfor meddeler Bodil Koch, at så snart Helga Jensen har afsluttet sin uddannelse på Pastorseminariet og fået den fornødne Kgl. tilladelse, vil hun blive ordineret ved den af rigets biskopper, der måtte være villig dertil.

Bodil Koch ønsker således ikke at udsætte udnævnelsen og kan derfor ikke imødekomme biskoppens fremsatte ønske om at udskyde sagens afgørelse til næste bispemøde primo januar. Afslaget begrundes med, at det ville være hensigtsløst at sende sagen om udnævnelsen til erklæring på det ordinære bispemøde, idet det blot ville forhale sagen yderligere og dermed umuliggøre Bodil Kochs beslutning om at ansætte Helga Jensen pr. 01.01.1956.

På denne måde tvinger kirkeministeren biskop Baun til på dette tidspunkt at træffe en endelig afgørelse om sin behandling af sagen.

8. Dette lovforslag blev imidlertid under behandlingen i Rigsdagen med fuldt forsæt ændret, idet de radikale, der fik socialdemokraternes støtte, ikke ønskede, at der skulle gøres forskel på mandlige og kvindelige præsters adgang til embeder.

9. Kirkeministeriets tiltaleform til en biskop.

Biskop Bauns afgørelse

I et tre sider langt dokument fra Viborg Bispesæde gør biskop Baun rede for, hvorledes han har forsøgt at finde en løsning og undgå strid ved at rejse rundt til de øvrige biskopper¹⁰ for at drøfte den tanke, at man kunne give »en rent tjenstlig kollats«¹¹. Trods biskoppernes positive indstilling til denne løsning, finder biskop Baun imidlertid, at en sådan tjenstlig kollats ikke kan være en ærlig kollats, og »at den alligevel vil fremtræde som *min* godkendelse af, at det er rigtig nok med kvindelige præster«. Derfor erklærer biskoppen, at han må afstå fra at give kollats i enhver form (Kirkeministeriets journal nr. 2 L 920, 07.12.1955).

Biskop Baun tilføjer, at hvis menighedsrådene i Skive-Resen på sædvanlig måde havde valgt en kvindelig præst mod hans indstilling, ville der have været grundlag for, at han bad sig fritaget for tilsynet med menighederne og derved åbnede adgang for en anden biskop til at foretage ordination og give kollats. Men sagen ligger efter biskoppens skøn helt anderledes, når »det kun drejer sig om administrativ besættelse som i dette tilfælde, hvor ingen menigheds åndelige ret krænktes ved min afgørelse«.

Set ud fra et kirkepolitisk synspunkt må man medgive biskop Baun, at han forsøger at løse konflikten ved at gå i dialog med kirkeminister, embedsmænd, bispekolleger, menighedsråd, provst m.fl.

Biskop Baun finder imidlertid et hul i bispefrihedsloven, idet hans samvittighed ikke tillader ham at ordinere en kvindelig præst, som ikke er indstillet af den pågældende menighed, men ansat ad ren administrativ vej. Af samvittighedsgrunde kan biskoppen ej heller foretage tjenstlig kollats, hvilket betyder, at sagen ender i en hårdknode, bundet af staten (Kirkeministeriet/Bodil Koch) på den ene side (jus circa sacra) og kirken repræsenteret ved biskop Baun på den anden side (jus in sacris).

Kirkeminister Bodil Kochs udnævnelse af Helga Jensen og bispemødet 05.01.1956

Kirkeminister Bodil Koch viderefører sit forehavende, indsender en forrestilling til kongen om tilladelse for Helga Jensen til at modtage

10. Med undtagelse af biskop Schiøler, der var i udlandet og biskop Lindegaard, der var syg.

11. Biskop Baun har genkaldt sig »tjenstlig kollats« i et referat fra et bispemøde i 1947. »Tjenstlig kollats« er biskoppens attesterende af, at den kvindelige præst er kaldet på lovlig måde samt tillige prøvet og ordineret af en anden præst. Der er således tale om en formsag, hvorimod en kollats betyder, at biskoppen »sætter sit segl« på den af den verdslige myndighed foretagne udnævnelse som en garanti for disse udnævnelsers »kirkelige tilbørlighed« (frit efter biskop Bauns udtalelse til Skive Folkeblad d. 09.01.1956).

præstevielse. Indstillingen bifaldes, hvorefter kirkeministeren ansætter Helga Jensen som uordineret hjælpepræst i Skive-Resen fra 15.12.1955 frem til 31.12.1956.

Ansættelsen gav anledning til kritik og trusler om udmelding af folkekirken fra en del af den kirkelige højrefløj. Flere dagblade erklærede, at nu måtte kirkeministeren gribe ind og løse den konflikt, der var under optræk mellem stat og kirke, og 05.01.1956 indkalder kirkeminister Bodil Koch landets biskopper til et møde på bispegården i København. Som et resultat af dette møde udsendes en fælles erklæring, hvori det oplyses, »at biskoppen over Viborg Stift, Biskop Christian Baun, af Samvittighedsgrunde, idet han føler sig bundet af den Hellige Skrift og af kirkelig Tradition, ikke vil være i stand til at ordinere og give Kollats til den nyudnævnte kvindelige Hjælpepræst for Sognepræsten i Skive og Resen Menigheder, Helga Jensen«.

Ingen af de andre biskopper var villige til at udføre ordinationen, medmindre der fra biskop Baun forelå en henvendelse herom eller i hvert fald et samtykke hertil, hvilket biskoppen af de anførte samvittighedsgrunde ikke så sig i stand til at give. Da menighederne ikke havde ytret ønske om at blive stillet under en anden biskops tilsyn, kunne biskop Baun ikke benytte den såkaldte bispefrihedslov til overdragelse af tilsynet med de to menigheder til en anden biskop. Indtil videre måtte Helga Jensen således fortsætte sit menighedsarbejde som uordineret hjælpepræst (Viborg Bispearkiv C2 1998/42).

Offentlig debat og reaktion i forbindelse med bispemøde 05.01.1956

Som tidligere nævnt var loven om kvindelige præster et prekært spørgsmål, der gav anledning til debat i kirkelige kredse. Skive-sagen kan ses som et eksempel på, hvorledes offentlige medier bliver diskussionsforum for folkekirkelige anliggender og dermed meningsdannende for den brede befolkning.

Denne offentlige debat fremstår som en voldsom kritik af biskoppernes måde at håndtere sagen på, idet de bl.a. anklages for at »rotte sig sammen« af kollegiale grunde, og dermed tillade at biskop Baun kan fravige den stadfæstede lov om kvinders adgang til præsteembeder og bispefrihedsloven. Biskop Baun påstår at have haft held til »at sno sig gennem alle den kirkelige Lovgivnings Smuthuller og derefter overgydt sin Handling med den urørlige Samvittigheds Aura« (Lolland-Falsters Folketidende 07.01.1956).

Reaktionen er skarpest fra radikal og socialdemokratisk side. Man kritiserer biskoppen for ikke at følge lovgivningen og kræver om nødvendigt en lovændring.

Kvindesagsorganisationerne markerer synspunkter om ret og pligt, ligestilling, overholdelse af love, menneskerettigheder m.v., spørgsmål som kunne forventes at have baggrund i Bodil Kochs syn på Skive-sagen. Hermed er disse kvindeorganisationer med til at lægge pres på biskop Baun.

Kristeligt Dagblad antyder en diplomatisk atmosfære mellem kirkeminister Bodil Koch og biskopperne med respekt for folkekirkens ret til at bestemme i indre anliggender og dermed kirkens frihed (07.01.1956).

Kirkelig debat dokumenteret i bispearkiv for Viborg Stift

At der er delte meninger om biskop Bauns håndtering af sagen, fremgår tydeligt af bispearkivets ca. 50 breve og tilkendegivelser (Viborg Bispearkiv C 2 1998/42; 43). Hovedparten af brevene udtrykker taksigelser til biskoppen, fordi han tør stå ved sit ord og nægte at ordinere den kvindelige præst.

Således føler bl.a. formand for Indre Mission Christian Bartholdy¹² trang til at takke biskop Baun, mens rektor Paul Holt fra Aarhus Seminarium skriver, at biskop Bauns kirkelige standpunkt »giver os håb om at kunne holde ud med folkekirken et stykke tid endnu!« (Brev 06.01.1956).

I et håndskrevet brev takker professor Regin Prenter biskop Baun for, at han har stået ved sit embedsløfte og optrådt så værdigt. »Det er jo ikke spørgsmålet om kvindelige præster, det drejer sig om ... Det drejer sig om intet mindre end kirkens selvstændighed og åndelige frihed. Jeg er simpelthen rystet over den totalitære statskirkelighed, som er kommet til orde i disse dage«. (13.01.1956).

I modsætning til ovennævnte sympatitilkendegivelser, indeholder bispearkivet breve, der beskylder Biskop Baun for »Snæverhed« og »Intolerance«. Til disse og andre lignende beskyldninger i dagspressen kommenterer biskoppen, at de på en meget vigtig måde berører det, man kalder »Folkekirkens Rummelighed« og fremfører følgende spørgsmål: »Skal det virkelig i denne Sag dokumenteres, at Rummeligheden kun gælder til venstre, eller gælder den også til højre?« Biskoppen udtaler endvidere, at man ikke må glemme, at kirken ikke er et ganske almindeligt statsdepartement. Kirken er i sit væsen »en aandelig Virkelighed«, der har sine egne kilder og sine egne normer, som ikke kan ændres eller afskaffes af nogen folkeforsamling eller ved en almindelig flertalsafgørelse.« (Viborg Stifts Folkeblad 13.01.1956).

12. Brev 07.01.1956.

Vurdering og problematisering af bispemødet 05.01.1956

Erklæringen fra bispemødet udtrykker kirkeministerens forståelse for, at Biskop Baun ikke ser sig i stand til at ordinere og give kollats til Helga Jensen. Det er tankevækkende, at Bodil Koch ikke mestrer sin sædvanlige gennemslagskraft i afgørelserne på bispemødet. Hvorfor forsøgte Bodil Koch ikke at håndhæve loven om kvinders adgang til præsteembede og bispefrihedsloven?¹³ Sandsynligvis ønsker Bodil Koch sagen løst i fordragelighed og optræder varsomt for at sikre, at folkekirken er rummelig nok til at acceptere en biskops åndelige ståsted og samvittighed.

Biskoppen giver i Viborg Stifts Folkeblad en udmærket baggrund for forståelsen af kirkestridens egentlige årsag: folkekirkens rummelighed både til »venstre« og til »højre«, samt kirken som en åndelig virkelighed hævet over statsdepartementet.

Folkekirkens rummelighed og kirkens åndelige frihed i forhold til staten er kardinalpunkter for Bodil Koch. Kirken må være så rummelig, at den kan tåle et spændingsfelt mellem den konservative, bibeltro højre fløj og den moderne, liberale venstre fløj. Bodil Koch er ikke interesseret i, at der sker en »udglidning« til en af fløjene, idet det indebærer risiko for en sprængning af folkekirken. Trods trusler om udmeldelse af folkekirken spores der ikke et reelt ønske om udmeldelse fra hverken højre eller venstre fløj. Men der er der naturligvis en grænse for, hvor tålsom folkekirken kan tåle at blive.

Angående kirkens forhold til staten, er det en kendsgerning, at folkekirken har sine egne indre kilder og normer, som ikke bare kan ændres af en folkeforsamling eller ved almindelig flertalsafgørelse, mens statsdepartementet har sine love og vedtægter, jf. Bodil Kochs syn på stat/kirkeforholdet.

Så længe disse to »regimenter« eller myndigheder er enige, danner folkekirken en ideel ramme om dets medlemmer. Men Skive-sagen viser, at hvis der opstår kirkelige stridsspørgsmål mellem de to myndighedsområder, kan folkekirkens integritet trues.

Skivesagens afgørende fase

Den 08.01.1956 træder kirkestriden i Skive ind i en ny og afgørende fase, idet kirkeminister Bodil Koch og biskop Baun er blevet enige om at udsende hver sin erklæring gennem Ritzaus Bureau. Formålet er, ifølge begge parter, at skabe klarhed over sagen og dermed give folk en mulighed for at tage kvalificeret stilling.

13. Lov om biskoppers fritagelse for tilsynspligt, lov nr. 79 af 03.03.1948.

Bodil Kochs erklæring

Indledningsvis i den fire sider lange erklæring redegør kirkeminister Bodil Koch for baggrunden for Helga Jensens ansættelse som hjælpepræst i Skive-Resen.

Videre udtaler hun bl.a., at uret kan undgås og loven ske fyldest, hvis menigheden benytter sig af loven om bispefrihed og loven om adgang til stiftsbåndsløsning, der giver menigheden mulighed for at søge tilslutning til en anden biskop, hvis det vedtages på et menighedsmøde med $\frac{3}{4}$ af de afgivne stemmer. Bodil Koch pointerer, at hendes første skridt i sagen var at opfordre sognepræst Fiig-Pedersen til orientere menighedsrådet i Skive-Resen, men som tidligere nævnt ønskede medlemmerne ikke sagen drøftet i dette råd, men meddelte, at »sognepræsten skulle søge sagen gennemført paa eget ansvar«. I den forbindelse refererer Bodil Koch til biskoppernes indstilling 09.11.1955, hvor de afviste sognepræstens andragende med den motivering, at det lå uden for lovens intention at ansætte kvindelige præster, hvor der ikke er en menighed, som gennem sin lovformelige repræsentation har fremsat ønske herom. Denne forklaring afviser Bodil Koch med reference til rigsdagsdebatten i 1947 og slår endvidere fast, at hjælpepræster udnævnes direkte af ministeren uden indstilling fra menighedsrådet, og at hun fra første færd har ladet biskoppen forstå, at »det stod fast, at udnævnelsen i følge loven måtte finde sted«.

Bodil Koch lægger ikke skjul på, at Skive-sagen viser, at loven af 1947 indebærer konfliktstof, men mener samtidig at den aktuelle konflikt kan løses ved gældende lov, dvs. ved stiftsbåndsløsning. Lykkes dette ikke, må situationen tilskynde til overvejelser om evt. lovændringer (Kirkeministeriets journal nr. 2 L 920).

Biskop Bauns erklæring

Biskoppen forklarer, at han i overensstemmelse med ånden i den kirkelige frihedslovgivning har fremhævet, at en kvindelig præst kun bør ansættes efter et klart udtalt menighedsønske. Biskoppen henviser til, at han straks ved sagens fremkomst havde henstillet til kirkeministeriet, at der blev oprettet et embede som »fast hjælpepræst«, således at menighederne blandt ansøgerne kunne vælge, om de ville have en kvindelig præst. Kun på den måde kunne »menighedernes hævdevundne frie selvbestemmelsesret ved præstevalg sikres«.

Biskoppen hævder, at det at ansætte en kvindelig hjælpepræst på sædvanlig administrativ måde er »at lukke kvindelige præster ind ad en bagdør«, hvilket biskoppen anser som værende i strid med intentionen,

da loven om kvinders adgang til præsteembeder blev givet. Biskoppen henviser til lovgivningen, der igennem årene netop er gået i retning af at give menighederne så meget selvstyre som muligt, og han ser loven om kvinders adgang til at søge præsteembeder som en videre udvikling af det kirkelige selvstyre, der »gennem mange år har haft Rigsdagens øre, og som man ogsaa indenfor kirken har ønsket« (Kirkeministeriets journal nr. 2 L 920; Skive Folkeblad 09.01.1956).

Vurdering

De to erklæringer, som her kun bringes i uddrag, viser, hvorledes begge parter ønsker at løse sagen på fredelig vis, men at den er gået i hårdknude, fordi den har udviklet sig til et principspørgsmål vedrørende ansættelsesprocedure og ordination af kvindelige præster.

Det kan dog være interessant at bemærke, at såvel biskop Baun som kirkeminister Bodil Koch ønsker fuld frihed til menighederne, og at striden måske kunne være undgået, hvis menighederne fra starten havde ønsket at udtale sig.

I et citat af Bodil Koch i Jyllands-Posten dagen efter udsendelsen af erklæringerne fremgår det, at det har været en nærliggende tanke for Bodil Koch at prøve biskoppens manglende vilje til at ordinere og give kollats til en lovlig udnævnt præst for domstolene. Men en sådan udvej ønsker kirkeministeren ikke at benytte i denne sag, idet hun rent principielt mener, at man kun i yderste nødstilfælde skal søge kirkelige konflikter løst ad rettens vej. Kirkeministerens begrundelse for at afstå fra en retssag er, at man ikke uden videre kan parallelisere statens og folkekirkens embeder. Dette uddyber Bodil Koch således: »Det er mig magtpaaliggende at værne om en Biskops aandelige Frihed, selv om dette i nogen Grad maatte ske paa Bekostning af den almindelige administrative Retsorden«. Videre forklarer Bodil Koch, at hun fra første færd har været »nøje betænkt paa ikke at overskride den uhaandgribelige Grænse mellem den juridiske Administration og det Omraade, man benævner »Kirkens indre Liv«« (09.01.1956).

At biskop Bauns samvittighed forbyder ham at benytte bispefrihedsloven til at give tjenstlig kollats, ønsker kirkeministeren således ikke at antaste. Sagen viser, at Bodil Koch, i respekt for en biskops åndelige frihed, sætter kirken over staten i sin forvaltning af folkekirkens juridiske ramme for at sikre fordragelighed og varsomhed mellem disse to myndighedsområder (jus in sacris og jus circa sacra).

Løsning af Skive-sagen

På et menighedsrådsmøde i Skive-Resen 14.01.1956¹⁴ resumerer biskop Baun sagens forløb. Menighedsrådets besluttede samme dag at sætte Helga Jensens fortsættelse som uordineret præst til afstemning i menighedsrådet, der med 12 stemmer imod 11 vedtog, at de ønskede Helga Jensen ordineret. Herefter blev det enstemmigt vedtaget, at hvis ordination og kollats derefter overgik til en anden biskop, ønskede man, at denne biskop kun skulle overtage tilsynet med Helga Jensen, mens menighederne og de 3 øvrige mandlige præster forblev under Viborg Stift.

Kirkeminister Bodil Koch udtaler tilfredshed med vedtagelsen (Kirkeministeriets journal nr.2 L 920).

På et møde i kirkeministeriet den følgende dag mellem biskop Baun og kirkeminister Bodil Koch beder biskoppen sig fritaget for tilsynet med menighederne og deres præster. Ministeren udtrykker glæde over, at Skive-sagen nu kan løses, så Helga Jensen omsider kan blive ordineret (Avisårbog 20.01.1956). Herefter anmoder kirkeminister Bodil Koch biskop Erik Jensen i Ålborg stift om at ordinere Helga Jensen og overtage tilsynet med Skive-Resen sogne.

Plan om lovændring

Udfaldet af denne sag får kirkeminister Bodil Koch til at forberede forslag til lovændringer¹⁵, der skal skabe mulighed for at ordinere præster uden tilknytning til et bestemt embede (Prf.Bl.1956, 453f.). Herved ville man kunne undgå en gentagelse af Skive-Resen sagen, men ændringerne blev aldrig gennemført og biskoppens ordinationsmyndighed er stadig uantastelig (Lindhardt 1966, 279).

Vurdering af Skivesagen

På den ene side står Biskop Baun, der repræsenterer den konservative, indre missionske del af kirken. Han betragter lovgivningen vedrørende kvindelige præster som en trussel mod kirkens indre anliggender, dels ud fra et teologisk-dogmatisk syn og dels som udtryk for overgreb fra statens og kirkeministerens side. Men som Regin Prenter skriver i et brev til biskop Baun, drejer sagen sig ikke om kvindelige præster, men om intet mindre end kirkens selvstændighed og åndelige frihed, dvs. om forholdet mellem den kirkelige råderet i kirkens indre anliggender

14. Skive Menigheds forhandlingsprotokol indlagt i kirkeministeriets journal nr. 2 L 920.

15. 2 lovforslag fra 1957, der bl.a. vedrørte en friere adgang til at ansætte hjælpepræster.

(jus in sacris) og den statslige lovgivnings- og forvaltningsmyndighed (jus circa sacra).

På den anden side står Bodil Koch som repræsentant for den moderne, liberale, grundtvigsk-tidehvervsk inspirerede fløj, hvor kirken må udvikle sig i takt med det moderne samfund til gavn for fællesskabet af alle døbte, uanset deres trosforhold.

Hvorfor tvinger Bodil Koch ikke biskop Baun til at følge loven om kvinders adgang til præsteembeder eller bispefrihedsloven?

Der kan angives flere årsager. For det første kan kirkeministeren forudse en kirkelig konflikt, som hun bliver nød til at løse ad rettens vej, hvilket hun kun ønsker i yderste nødstilfælde. I Skive-sagen undgår Bodil Koch i virkeligheden en retssag, fordi menighedsrådene i Skive-Resen sogne ved en flertalsbeslutning stemmer imod biskops Bauns synspunkt. Sagen løses inden for lovens rammer ved, at menigheden søger stiftsbåndsløsning.

For det andet optræder Bodil Koch varsomt (den »varsomme« folkekirke) ved at respektere biskoppens samvittighed og kirkens indre anliggender for at undgå en sprængning af folkekirken.

For det tredje forsøger Bodil Koch at bevare folkekirkens integritet ved at gøre folkekirken så rummelig, at der er plads til medlemmer af såvel katoliserende som liberal observans, samt at forhindre at modstandere af kvindelige præster melder sig ud af folkekirken.

Anskuer man sagen i et større kirkehistorisk perspektiv, er den et bevis på, hvorledes folketetinget ved almindeligt stemmeflertal og løbende lovgivning alligevel kommer til at påvirke folkekirkens indre anliggender.

Reaktioner fra kvindesagaorganisationerne samt den omfattende mediedækning af sagen kan ses som et udtryk for folks stigende interesse i folkekirkelige spørgsmål i en moderne tid, hvor socialdemokratiske principper om ligestilling mellem kønnene, menneskerettigheder, retsbevidsthed og folkeoplysning får betydning for den omstillingsproces, der foregår mellem kirke og samfund rettet mod en »ny folkekirkelig-hed«.

Økumeni

Den demokratiske socialismes frihedstænkning, hvor trosfrihed, tankefrihed og talefrihed ses som forudsætninger for det enkelte menneskes udfoldelse, giver anledning til, at man i socialdemokratiet i stigende grad fokuserer på det internationale ansvar og fællesskab. Der skulle således etableres økumenisk/mellemkirkeligt samarbejde som en paral-

lel til den danske stats samarbejdsaftaler med f.eks. FN og Nato som et led »i verdensomspændende samvirke«. ¹⁶ Bodil Koch så det økumeniske ansvar som en vigtig opgave for folkekirken og betragtede FN som en mulig brobygger mellem nationerne.

Nok eksisterede Det mellemkirkelige Råd i Danmark, oprettet som et folkekirkeligt bredt sammensat råd i 1954 (selvsupplerende med indtil 75 medlemmer), men dette råd var ikke repræsenteret ved en officiel kirkeledelse i lighed med dets samarbejdsrelationer: Det lutherske Verdensforbund (oprettet 1947) ¹⁷, Kirkernes Verdensråd (oprettet 1948), Nordisk-Tysk Kirkekonvent, Nordisk Økumenisk Institut (oprettet 1940) og Den europæiske Kirkekonference (oprettet 1964).

Fra 1958 besluttede kirkeminister Bodil Koch at betale halvdelen af årsbidraget til Det lutherske Verdensforbund og fra 1960 optræder hele årsbidraget på finansloven (Lodberg 2001, 407).

At staten således træder ind og dækker udgifter til opretholdelse af folkekirkens medlemskab til en økumenisk organisation, kan ses som et udtryk for socialdemokratiets nye syn på forholdet mellem stat og kirke, hvor stat og kirke har fælles interesser også i udenlandske kirkelige formål. Også den europæiske Kirkekonference kan tages til udtryk for folkekirkens stigende interesse i økumenisk arbejde, bl.a. på grund af den tiltagende kolde krig i Europa mellem Øst og Vest.

Udviklingen nødvendiggjorde en omdannelse af Det mellemkirkelige Råd, således at det kunne fremstå som et officielt organ for folkekirken, valgt af kirkelige organer og med bevillinger på finansloven (Halfdan Høgsbro i: Kristeligt Dagblad 30.11.1965).

Der var imidlertid ikke enighed om Det mellemkirkelige Råds status. Helge Skov og Herluf Eriksen kritiserede rådet dels ud fra den betragtning, at folkekirken ikke burde have mellemkirkelige relationer på officielt niveau, dels at rådet som selvsupplerende blot var en privat kirkelig organisation, som de særligt interesserede gerne måtte støtte (Stenbæk 2001, 407).

Hvis folkekirken imidlertid ikke havde et officielt organ, som kunne udpege repræsentanter til Det mellemkirkelige Råd og dets samarbejdsrelationer, betød det strengt taget, at folkekirken ikke kunne repræsenteres internationalt på linie med andre kirker. Derfor ønsker Bodil Koch en omstrukturering af Det mellemkirkelige Råd, således at det, fra at have frivillig status, bliver et demokratisk valgt organ under folkekirken med officiel status. Bodil Koch beder derfor strukturkommissionen

16. Udtryk fra socialdemokratiets idégrundlag 1961.

17. Tidligere benævnt: Det lutherske Verdenskonvent.

drøfte »forholdet mellem det mellemkirkelige arbejde og folkekirken« (Betænkning nr. 610 I.del, 11).

I delbetænkningen fra 1967¹⁸ stilles der forslag om, at der oprettes et mellemkirkeligt sekretariat for folkekirken under Københavns bispeembede, subsidiært kirkeministeriet, og at udgifterne skulle afholdes af statskassen. Strukturkommissionens forslag foranlediger i 1970 Københavns biskop Westergaard Madsens til at ansætte en præst¹⁹ med embedsforpligtigelse til »at bistå Københavns biskop i varetagelsen af folkekirkens mellemkirkelige relationer«.

Den endelige officialisering af Det mellemkirkelige Råd, hvor det frivillige element i rådets beslutningsorgan forsvinder, finder imidlertid først sted i 1989 (Stenbæk 2001, 408).

Som det fremgår af det biografiske afsnit om Bodil Koch, udviste Bodil Koch stor interesse for udenrigspolitiske og økumeniske spørgsmål, men kirkeministeren optrådte ikke altid i overensstemmelse med Danmarks eller socialdemokratiets officielle politik. Som eksempel herpå kan nævnes episoden i 1964, hvor Danmark var vært for Den europæiske Kirkekonferences stiftende generalforsamling, og hvor Bodil Koch i kraft af sin autoritet og diplomatiske evner sikrede østtyske delegeredes deltagelse i konferencen. Problemet var, at de danske myndigheder ikke ville godkende østtyskernes pas og kunne derfor ikke udstede visum til indreisen i Danmark. De rejste i stedet via Sverige og blev derfra transporteret med båd til skibet MS Bornholm, der lå for anker i internationalt farvand i Kattegat (Stenbæk 2001, 230).

Bodil Koch giver i 1964 udtryk for, at i De forenede Nationer ligger verdens håb. »En skat i et lerkar«, der kan opretholde international fred og sikkerhed, således at »venskabelige forbindelser i stadig højere grad kan udvikles mellem al verdens lande til gavn for mellemfolkeligt samvirke både på det økonomiske, sociale og kulturelle område« (Kristeligt Dagblad 28.10.1964).

Bodil Kochs kosmopolitiske menneskesyn kommer til udtryk i en kronik: »Vi må ned under overfladen og lære at se, at bag nok så stride historiske, geografiske og økonomisk betingede modsætningsforhold mellem Øst og Vest er mennesket jorden over ét og det samme, og dets fremtidshåb og længsel det samme: frihed, fred og rimelige levevilkår« (Kristeligt Dagblad 29.11.1999).²⁰

18. Betænkning nr. 466 angående folkekirkens deltagelse i mellemkirkeligt arbejde. 1967.

19. Johannes Langhoff som kaldskapellan ved Københavns Domkirke.

20. Kronikken er bragt første gang i Kristeligt Dagblad 22.09.1960.

Bodil Kochs forsøg på at forbedre vilkårene for økumenisk arbejde spores tillige i lovgivningen, idet det »lille lovforslag«, der tilsigter at »give en noget videre kreds af personer end hidtil adgang til at søge præsteembeder i folkekirken«, vedtages i 1962. Loven, der bl.a. giver personer, der har gjort tjeneste som evangelisk-lutherske præster/misionærer i udlandet i mindst 7 år, ret til at søge embede ved deres hjemvenden til Danmark, gør det mere attraktivt for præster tage økumenisk arbejde op i udlandet og skaber dermed dynamik mellem folkekirke og kirke/menigheder i udlandet.

Kirkebyggeri

Bodil Koch blev på sin 60 års dag karakteriseret som den største kirkebygger siden biskop Absalon (Berlingske Tidende 25.10.1963). Dette kan siges med rette, for, som Bodil Koch skriver i sin nytårsartikel 1963 i Kristeligt Dagblad, er der i den sidste halve snes år blevet bygget ca. 50 kirker i Danmark. Alligevel mener kirkeministeren, at spørgsmålet om nye kirker fortsat presser sig på, specielt i omegnen af hovedstadsområdet og i de større byer, hvortil der sker en stigende tilflytning fra landet som led i overgangen fra bondesamfund til industrisamfund. Kirkeligt set er det, ifølge kirkeministeren, af vital betydning, at der bygges nye kirker, hvor storbyen næsten eksplosionsagtigt udvider sig, og derfor er der fremsat helt nye planer, som bryder med hidtil gældende principper for kirkebyggeri her i landet. Med begrundelse i, at vi har »en så at sige hele befolkningen omfattende folkekirke«, ønsker Bodil Koch, at der i de nye boligområder skal rejses kirkebygninger i takt med bygning af skoler og sociale institutter. Ved ny lovgivning om kirkebyggeri (1956 og 1966²¹) træder staten ind og giver mulighed for finansiering af kirkebyggeri, hvilket man kan betragte som et tegn på socialdemokratiets ændrede syn på stat – kirkeforholdet, hvor kirken ikke længere behøver at være selvfinansierende af hensyn til en kommende adskillelse.

Det er tillige værd at bemærke, at Bodil Koch har alle partiers opbakning til at øge kvoten for nyt kirkebyggeri. Det kan skyldes, at kirken nu mere og mere får en kulturel funktion for den brede befolkning. Dette er i fuld overensstemmelse med socialdemokratiets arbejdsprogram »idé og hverdag« fra 1961, hvor der foreslås bygning af sognegårde og kulturcentre med henblik på folkeoplysning i de nye byområder.

21. Lov nr. 50 af 16.marts 1956; lov om kirkers bestyrelse m.m. nr.165 og 166 af 11. maj 1966.

Kommissionsarbejder

Bodil Kochs socialdemokratiske kirkepolitik gav sig udslag i en række kommissionsarbejder, hvorigennem hun søgte at forberede og indrette en folkekirkeordning, der svarede til kirkeministerens opfattelse: Man skulle placere kirken i det moderne samfund og dermed lade kristendommen indgå i almindelige menneskers hverdag. Som eksempel på denne »missionsiver« kan nævnes kirkeministeriets nedsættelse af udvalg angående finansiering af kirkebyggeri (1964)²², nedsættelse af udvalg vedrørende den kirkelige administration (1964)²³, samt nedsættelse af en kommission om pastoralseminariets forhold (1964)²⁴ og endelig nedsættelse af strukturkommissionen (Trock, Kirkehistoriske Samlinger 1965, 605).

Strukturkommissionen (1964-1971)

Til forskel fra det kirkelige udvalg²⁵, der nedsattes ved lovgivning i 1928, blev strukturkommissionen nedsat på initiativ af kirkeminister Bodil Koch med henblik på at ruste den forhåndenværende kirke til at møde de problemstillinger, det moderne samfund præsenterede. Formålet med kommissionen var at udarbejde en folkekirkereform, der i lighed med planlægningen af en kommunalreform tog højde for konsekvenserne af den moderne samfundsudvikling. I nærværende artikel foretages en analyse af Bodil Kochs indledende overvejelser over kommissionens arbejdsopgaver, således som de er beskrevet i betænkning om »Folkekirken i det moderne samfund«²⁶ med det formål at undersøge, hvorledes Bodil Koch – ved nedsættelsen af strukturkommissionen – forsøger at etablere socialdemokratisk folkekirkelighed i takt med samfundsudviklingen. Herefter følger en beskrivelse af Strukturkommissionens tumultagtige skæbne og dens virkningshistorie.

Bodil Kochs forslag til kommissoriets opgaver

I det indledende afsnit af »Folkekirken i det moderne samfund« henvender Bodil Koch sig til Københavns biskop Westergaard Madsen, der anmodes om at indtræde som strukturkommissionens formand. Formålet med at nedsætte kommissionen er i følge kirkeministeren »at over-

22. Formand Arne Truelsen. Udvalget afgiver Betænkning nr. 406 i 1965.

23. Formand biskop Schiøler. Udvalget afgiver Betænkning nr. 476 og 495, begge i 1968.

24. Formand biskop Westergaard Madsen.

25. Udvalg angaaende Forholdet mellem Staten og Kirken (1928-1940).

26. Betænkning nr. 610. I.del, afgivet af Kirkeministeriets strukturkommission, København 1971.

veje om ikke der i pagt med tidens udvikling og den rivende ændring i samfundets struktur måtte være grund til at gennemføre visse ændringer på det kirkelige område, samt i bekræftende fald fremkomme med forslag herom« (Betænkning nr. 610. 1.del, 11). Kirkeministeren fastlægger således ikke bestemte rammer for kommissionens virksomhed, men udpeger dog visse spørgsmål, som hun finder det ønskeligt, at kommissionen beskæftiger sig med. I det følgende vil der blive redegjort for disse spørgsmål, der kan ses som eksempler på Bodil Kochs og dermed kirkeministeriets nytænkning vedrørende folkekirken.²⁷

1. Retningslinier for ændret pastoratinddeling og for ansættelse af specialpræster.

Den betydelige befolkningsflytning fra landet til byen gør en ændret pastoratsinddeling ønskelig, »således at der – om muligt – opnås et rimeligere forhold mellem antallet af præster i by-og landsogne såvel som mellem landsogne (pastorater) indbyrdes« (11).

Bodil Koch taler om et misforhold mellem land og by, der forventes at blive mere iøjnefaldende, såfremt flytningen af befolkningen som ventet fortsætter. Der gives udtryk for, at den territoriale sogneinddeling ønskes opretholdt som grundlag for folkekirkens opdeling i sognekirker, men Bodil Koch peger samtidig på, at denne ordning kan suppleres med ansættelse af specialpræster med særlige forudsætninger for at kunne betjene særlige befolkningsgrupper.

2. Oprettelse af stillinger som sognemedhjælpere.

Endvidere skal kommissionen overveje, om det vil være principielt rigtigt og praktisk hensigtsmæssigt at få oprettet stillinger som »sognemedhjælpere«, hvis lønning helt eller delvis kan udredes af offentlige kirkelige midler, og i bekræftende fald, hvilken uddannelse og hvilke kvalifikationer i øvrigt der bør kræves af personer i sådanne stillinger, og hvilke opgaver, de bør tage sig af. I den forbindelse bør det tillige undersøges, om ikke det måtte være muligt at »give lægfolk større adgang end nu til at deltage i kirkeligt arbejde« (11).

3. Forholdet mellem det frie kirkelige arbejde og folkekirken.

Sideordnet med overvejelserne over stillinger som »sognemedhjælpere« og lægfolks deltagelse i kirkeligt arbejde må det anses for »rigtigt og nærliggende at tage hele forholdet mellem det frie kirkelige arbejde og folkekirken op til principiel overvejelse« (11).

27. Af pædagogiske grunde har jeg valgt at opstille spørgsmålene i punkterne 1-6.

4. *Forholdet mellem det mellemkirkelige arbejde og folkekirken.*

5. *Folkekirkens økonomiske ordning.*

6. *Valgmenighedernes forhold til folkekirken.*

Endelig vil kirkeministeren have kommissionen til at overveje, om reglerne om valgmenighedernes forhold til folkekirken burde ændres, dels for at muliggøre at valgmenighederne nogle steder vender tilbage til og optages i de stedlige sognemenigheder, og dels for at lette de økonomiske muligheder for deres fortsatte eksistens som selvstændige menigheder på de steder, hvor forudsætningerne for deres opretholdelse fremdeles er tilstede.

Ovennævnte 6 punkter, som Bodil Koch finder ønskeligt, at kommissionen beskæftiger sig med, kan ses som udtryk for Bodil Kochs kirkepolitiske intentioner og visioner vedrørende kirkens tilpasning til den moderne danske samfundsstruktur, et forsøg på at gøre kirken til »folkets marv og kraft« (jf. Bodil Kochs nytårsartikel 31.12.1963).

Bodil Koch har således et ønske om, at alle medlemmer af folkekirken, skal sikres kirkelig betjening ved præst og kirke, uanset om man bor i de gamle landsogne eller i de nye bybebyggelser. Er man forhindret i at benytte folkekirkens almindelige organisation – f.eks. hospital-sindlagte, døve, åndssvage, fængslede og folk fra det militære værn – bør man have mulighed for at blive kirkeligt betjent gennem ansættelse af specialiserede præster.

Kirkeministeren finder det rigtigt at opretholde den gamle sogneinddeling (territoriale grundregel), men ønsker en ændret administrativ pastoratinddeling, der tilstræber en tilnærmelse til de planlagte nye kommunale grænser²⁸ og ydermere giver mulighed for en rimeligere forhold mellem antallet af præster i by og landsogne. Ved frivilligt kirkeligt arbejde (f.eks. diakoni, lægfolks medvirken ved gudstjenester, ungdomsarbejde), lønnede sognemedhjælpere og et tættere samarbejde mellem folkekirken og de frie kirkelige organisationer²⁹, der organisatorisk er

28. Kommunalreformen 1970, hvor antallet af danske primærkommuner blev mere end halveret, hvilket bl.a. medførte konsekvenser for den folkekirkelige økonomi, men ikke umiddelbart for sogne- og pastoratstrukturen (Stenbæk 2001, 233).

29. Som eksempel kan nævnes Danmarks kristelige Arbejderbevægelse, Danmarks kristelige Studenterbevægelse, Den danske Folkekirkes Nødhjælp, Det danske Salmebogselskab, Kirkelig forening for den indre mission i Danmark, Kirkeligt Samfund af 1898, Selskabet for kirkelig kunst, PPF, FDF, KFUK, KFUM (Betænkning nr. 610. 1. del, 31).

uafhængige af den officielle folkekirkeinstitution, tilsigter Bodil Koch, at folkekirken skal træde i karakter som »hele folkets kirke«.

Folkekirkenes kontormæssige forvaltning må tages op til analyse med henblik på en rationalisering i takt med samfundets udvikling. Således bør der ske en mere ligelig fordeling af byrderne landet over.

At Bodil Koch ønsker en afklaring af og udbygning af folkekirkenes forhold til de stigende økumeniske opgaver og til folkekirkenes samarbejdsrelationer, f.eks. Kirkernes Verdensråd, Det lutherske Verdensforbund og Den europæiske Kirkekonference, kan anskues dels som et resultat af socialdemokratiets øgede ansvar for internationale tiltag og dels som Bodil Kochs forsøg på at forankre folkekirken i omspændende samarbejdsrelationer, der kan styrke folkekirken såvel indadtil som udadtil.

Endelig vil Bodil Koch have kommissionen til at overveje valgmenighedsloven, et af flagskibene i den danske folkekirkelige frihedslovgivning (Stenbæk 2001, 233). Kunne og burde nogle af disse valgmenigheder føres tilbage til den almindelige sognestruktur, eller på anden vis indgå i den folkekirkelige struktur og økonomi, således at folkekirken kunne fremstå som hele folkets kirke og dermed som ramme for den »ny folkekirkelighed«. Da der var mangel på folkekirkepræster, kunne Bodil Kochs forslag ses som en måde at skaffe præster til stillinger i sognekirkerne.

Så vidt kommissoriet for strukturkommissionens arbejde. Det er bemærkelsesværdigt, at kommissoriet ikke beskæftiger sig med stat-kirke relationen. Jørgen Stenbæk kommenterer dette som illustrerende norm for Bodil Kochs socialdemokratiske folkekirkelighed på følgende måde: »Uden at der blev rørt ved den danske grundlovs centrale udsagn om stat-kirke-relationen, ved frihedstraditionerne og ved den udstrakte balance mellem magtforgreningerne i det folkekirkelige styre, skulle folkekirkestrukturen moderniseres og eventuelt omdannes, så den svarede til øvrige dele af den moderne danske samfundsstruktur« (2001, 233).

Kommissionens arbejde skulle således anvendes som et middel til at tilpasse den folkekirkelige struktur til det moderne samfund inden for de eksisterende grundlovsbestemte rammer, dvs. alene omhandle strukturelle ændringer af folkekirken. Til det formål udpegede Bodil Koch 25 medlemmer, der blev fordelt på otte forskellige udvalg.³⁰

30. I. Den fremtidige sognestruktur, gudstjenestetiderne m.v. II. Valgmenighederne forhold. III. Præstemangelen IV. Det frivillige kirkelige arbejde. V. Folkekirkenes repræsentation udadtil. VI. Fælles folkekirkelige støtteorganer. VII. Betjening af befolkningsgrupper, som ikke dækkes ved sognestrukturen. VIII. Kirkens styre (Prf.BI. 1965, 394).

Strukturkommissionens skæbne i de første år efter nedsættelsen

Kirkeministeriets departementchef, August Roesen, der fra 1967 personligt boykottede møderne i strukturkommissionen, har efterfølgende kaldt kommissionen »et mærkeligt dyr med 25 hoveder« (Stenbæk 2001, 233) og beskriver strukturkommissionen i sin biografi som »nok Bodil Kochs politiske livs største dårskab« (Roesen 1984, 74).

En af grundene kan være, at strukturkommissionen på forhånd blev mødt med mistillid af mange, idet sammensætningen af medlemmerne i kommissionen gav anledning til offentlig kritik. Det blev fra flere sider hævdet, at flertallet i kommissionen var Bodil Kochs meningsfæller og havde slagside »til venstre« (Andersen, Prf.Bl. 1965, 393).

Specielt højrefløjen i kirken følte sig forbigået, idet den ikke var repræsenteret (Reformatio 1964, 91). Kritikken blev taget til følge, men kommissionen var godt i gang, inden det skete (Trock, Kirkehistoriske Samlinger 1965, 605).

Jørgen Stenbæk hævder retteligt, at sammensætningen af strukturkommissionen kan tjene som »illustration til overgangen fra gammel til ny tid« (1999, 347). Herved kan forstås, at Bodil Koch som noget afgørende forsøger – ved en omfattende kombination af repræsentativ og personlig udpegning af udvalgsmedlemmer³¹ – at sammensætte et arbejdsdygtigt udvalg med et næsten altomfattende kommissorium, dog undtaget stat-kirkeforholdet. Disse udvalgsmedlemmer skulle bistå Bodil Koch i at »navigere« folkekirken ind i det moderne samfund.

Var det i virkeligheden ikke et for ambitiøst forehavende for en strukturkommission, som Bodil Koch håber »vil blive en hurtigarbejdende kommission«? (Prf.Bl.1966, 68).

Navnlig fra det »grundtvigsk folkekirkelige« flertal lød der massiv kritik af kommissionen, der gjaldt både de enkelte aspekter ved oplægget og de konkrete forslag, der blev fremsat. Valgmenighedspræst Helge Skov, der bl.a. skulle varetage valgmenighedernes tarv i kommissionsarbejdet, udtrykte klart sin holdning imod intentionen om at forny folkekirken ved at reformere strukturerne, idet han anså tiltagene

31. Kirkeminister Bodil Koch ønskede nemlig at tilgodese så mange repræsentationsønsker i strukturkommissionen som muligt, hvilket dog medførte en »noget kaotisk sammensætningsprocedure« blandt de repræsentative medlemmer fra Præsteforeningen, Danmarks Provsteforening, Foreningen af Kirkefunktionærer, Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer, og de kirkelige retninger. Hertil kommer en række enkeltpersoner, som Bodil Koch udvalgte for at sikre den nødvendige folkekirkelige bredde i udvalgssammensætningen, dvs. personer fra alle hjørner af folkekirken, biskopper, præster og lægfolk – alle udpeget efter forskellige kriterier og med forskellige begrundelser (Stenbæk 1999, 347f).

for »aktivitetshysteri«, der kunne medføre, at almindelige folkekirke-medlemmer meldte sig ud af kirken (Prf.Bl.1965, 67).

Andre grundtvigianere udtrykte deres skepsis over for kommissionen, idet de »vejrede forsøg på at lave en helt ny kirke uden hævdevunden frihed og rummelighed« (Trock, Dagbladet 28.12 1966).

Formand for Kirkeligt Centrum sognepræst dr.theol. Svend Lerfeldt stiller i Kristeligt Dagblad spørgsmålet, om vi lever i et demokratisk samfund eller under enevælden (16.09.1964).

Man er i disse grundtvigske kredse nervøse for dels flertalsdiktatur i menighedsrådene og dels et ministerielt diktatur, der ikke i god demokratisk ånd respekterer mindretallets synspunkter. Valgmenighedspræst Helge Skov forudser, at kommissionen peger direkte frem mod en kirkeforfatning (Prf.Bl.1965, 66ff.).

I en artikel under overskriften »Hastværk er lastværk« i Præsteforeningens Blad påstår Helge Skov desuden, at der var tale om »grov tilsidesættelse af offentlighedsprincippet« (1966, 65), da strukturkommissionen afgav sin første betænkning vedrørende menighedsrådenes rådgighedsbeløb³², der dels skulle forhøjes og dels skulle mulighederne for dets anvendelse til »kirkelige opgaver« udvides.

Problemet kan søges i, at Bodil Koch »gerne ville kunne fremsætte lovforslag herom i indeværende folketingssamling« (Koch, Prf.Bl. 1966, 67f), hvorfor emnet ikke nåede ud til offentlig debat. Både kirke-minister og formand for kommissionen havde ellers udtrykt ønske om den størst mulige åbenhed i arbejdet, således at der stadig kunne ind-drages nye kredse i debatten, og pointeret at man i forhandlingerne skulle være opmærksom på, at man ikke måtte lukke sig inde med in-terne drøftelser.« (Prf.Bl.1965, 394).

Bodil Koch knytter efterfølgende nogle bemærkninger til Helge Skovs artikel, hvor hun tager ansvar for at forcere betænkningen igen-nem, men dog fastholder sit ønske om en hurtigt arbejdende kommission og slutter med følgende citat: »Folkekirken skal ikke løbe hæsblæsende efter et stærkt ekspanderende såkaldt »moderne« samfund. Folkekirken må finde sin vej lige langt fra stagnationens Scylla og aktivitets-hysteriets Charybdis« (Prf.Bl.1965, 68).

Ovenstående problemer var bl.a. medvirkende til, at valgmenighedspræst Helge Skov, biskop H. Dons Christensen og domprovst Børge Roesen sommeren 1967 udtrådte af kommissionen »på grund af utilfredshed med præsidiets behandling af forskellige spørgsmål« (Betænkning nr. 610. 2. del, 19).

32. Betænkning nr. 411 af 1966 (Bilag til betænkning nr. 610, 2. del, 19).

Strukturkommissionens virkningshistorie

Trods den ambitiøse målsætning led strukturkommissionen skibsbrud, men dens arbejde var langt fra spildt, idet strukturkommissionen i allernyeste tid har dannet baggrund for kirkepolitiske tiltag, specielt under den konservative kirkeminister Torben Rechendorff (1988-93).

Her kan nævnes oprettelse af Folkekirkens Mellemkirkelige Råd, regler for oprettelse af sognemedhjælperstillinger, regulering af folkekirkens økonomi, mulighed for ansættelse af deltidspræster og specialpræster samt forskellige justeringer af sognestrukturen. (Stenbæk 2001, 233).

Disse tiltag kan således ses som en borgerlig realisering af Bodil Kochs socialdemokratiske folkekirkepolitik – indført med bred politisk støtte – og tillige som et vidnesbyrd om, at tidligere tiders toner om adskillelsespolitik er forstummet.

Det kan konkluderes, at målsætningen for kommissionsarbejdet afspejler Bodil Kochs ønske om at reformere folkekirkens administration og struktur og bevare et positivt samvirke mellem stat og kirke.

Det er påfaldende, at kirkeministeren sideløbende med arbejdet i strukturkommissionen nedsatte andre kommissioner (for kirkebyggeri, administration og til overvejelse af pastoralseminariets forhold) til at beskæftige sig med folkekirkelige forhold, jf. de indledende betragtninger i nærværende afsnit. Det kan udlægges som et forsøg på at fremskynde reformarbejdet med henblik på at skabe en kirke, hvis struktur og arbejdsformer hurtigst muligt bringes i overensstemmelse med det moderne samfund for dermed at sikre folkekirken som ramme om hele folket. Strukturændringerne skal ske i overensstemmelse med Bodil Kochs og socialdemokratiets idegrundlag for den »ny folkekirkelighed«, der med Bodil Kochs ord har begrundelse i, at »folket stadig i sin store helhed er medlemmer af folkekirken« (Koch, Prf.Bl.1963, 7).

Var disse kommissioner i virkeligheden nødvendige for at sikre folkekirkens overlevelse?

Domprovst Jørgen Bøgh ser kommissionernes arbejde som en nødvendighed for at få folkekirken til at overleve og gør sig nogle betragtninger herom i sin bog »Den invaliderede folkekirke« (Det kan bemærkes, at Bodil Koch er medlem af redaktionen³³). »Kirken vil altid overleve som bekendelseskirke for et religiøst mindretal, ... men spørgsmålet er, om kirken kan overleve *som folkekirke*. Folkekirke kan den kun være, så længe den er flertallets kirke, for ud fra en demokratisk tankegang kan man kun have en folkekirke, der administreres af staten, så

33. Randbemærkninger 4. Redaktion Bodil Koch og Bent Noack (Prf.Bl. 1965, 768)

længe der er et flertal bag ordningen. Når dette ikke er til stede længere, må kirken blive en frikirke på bekendelsesbasis i stedet for at være den tolerante statsstøttede folkekirke med plads til alle (Bøgh 1965, 35).

Det er derfor afgørende, at strukturarbejdet finder frem til en større smidighed i forholdet mellem kirke og stat, således at kirken kan tage de befolkningsmæssige udfordringer op. Jørgen Bøgh ser nedsættelsen af kommissioner, der skal rådgive kirkeminister Bodil Koch med hensyn til folkekirkens struktur og administration, som optakten til en helt ny forvaltningsmæssig forbindelse mellem kirke og stat (Bøgh 1965, 47).

Bodil Koch indleder sin nytårsartikel i Kristeligt Dagblad således: »Muligheder er der ingen mangel på – bare vi forstår at udnytte dem!« (31.12. 1963).

Kan nedsættelsen af strukturkommissionen i virkeligheden ses som et udslag af »at den til enhver tid siddende minister må sammen med sine embedsmænd altid våge over kirkeskibets sejlads«? (ibid.).

Eller var den et udtryk for aktivitetshysteri, for at bruge Helge Skovs udtryk – der skulle skabe en kirke, hvis struktur og arbejdsformer dels var i overensstemmelse med det moderne samfunds udvikling og dels var begrundet i den socialdemokratiske ide om »gennem Lovgivningen at være med til at sikre Kirkens økonomiske Tarv og aandelig frihed ... være aktiv Medarbejder til Løsning af de Problemer, der staar til Debat i Folkekirken« (Bodil Koch, Højskolebladet 1953, 410).

Man kan således betegne Bodil Kochs kommissioner som et forsøg på at bibringe folkekirken organisatorisk og juridisk grundlag med henblik på fuldgyldig virkeliggørelse af det kirkelige demokrati.

Konklusion

I takt med, at Socialdemokratiet udvikler sig fra et klasseparti til et borgerparti, ændrer det kirkepolitisk holdning. Partiet går ikke længere ind for en adskillelse mellem stat og kirke, hvilket fremgår implicit af Socialdemokratiets princip- og arbejdsprogrammer fra 1945 – 1961. Denne udvikling afspejles i Socialdemokratiets stigende antal pladser i menighedsrådene, hvorved partiet får indflydelse på folkekirkens økonomiske og kulturelle udvikling. Kirkeminister Bodil Koch kan i et kirkehistorisk perspektiv ses som en overgangsfigur i efterkrigstidens danske kirkepolitik, hvor hun – i modsætning til tidligere socialdemokratiske kirkeministre – legitimerer folkekirkens anliggender i Socialdemokratiet og dermed også Socialdemokratiets anliggender i folkekirken. Desuden kan hun karakteriseres som den kirkeminister, der definerer den folke-

kirkelige ordning som en ramme om hele folket, samt forsøger på at bringe orden i folkekirkens organisatoriske og juridiske uklarheder med henblik på det kirkelige demokrati.

Bodil Kochs opfattelse af folkekirken som hele folkets kirke ledte til en form for missionsiver, efter at de store vækkelser havde mistet deres betydning. Kristendommen skulle indgå i almindelige menneskers hverdag, og kirken skulle placeres som en af de faste institutioner i velfærdssamfundets opbygning. Uden at der blev ændret på den danske grundlovs centrale udsagn om stat-kirkeforholdet, kirkens frihedslovgivning eller det folkekirkelige styre, forsøgte Bodil Koch at »navigere« folkekirken ind i det moderne samfund.

Med baggrund i ovennævnte udvikling formulerer Bodil Koch en særlig folkekirkelig linie, defineret som den »ny folkekirkelighed«, der symbolsk kan betragtes som en mønt.

På den ene side af mønten afbildes Kristi Kirke³⁴, der består af det »uhåndgribelige fællesskab« af alle døbte, hvortil hører 95% af befolkningen. Kirken bygger på en evangelisk-luthersk kristendomsopfattelse og et luthersk menneskesyn, herunder den centrale lutherske tanke om det almindelige præstedømme, ordets forkyndelse og åndelig frihed. Kirken har ingen på – plads- sættende myndighed, dvs. synodalråd eller kirkeråd. At folket i sin store helhed forbliver i folkekirken betyder, i følge Bodil Koch, at kirken står for noget fundamentalt i menneskers eksistens. Da folkekirken er hele folkets kirke, må den i følge Bodil Koch være så rummelig, at der er plads til såvel den bekendelseskirkelige gruppe (Indre Mission, de højkerkelige m.fl.), den grundtvigske, »tålsomme« gruppe, den socialdemokratiske gruppe, der kan karakteriseres som humanistisk og ikke religiøst fanatisk, samt andre mindre markante folkekirkelige grupperinger.

På den anden side af mønten afbildes et departement bestående af embedsmænd med grundloven (juridisk rammeordning), der ved løbende lovgivning og regulering skal sikre kirkens struktur og økonomi, samt – ikke mindst – tjene til et værn for »kristenmenneskets« åndelige frihed. Den departementale styring (jus circa sacra) bør ifølge Bodil Koch ske med varsomhed, idet kirken ifølge frihedstraditionen selv varer taget sit indre liv og anliggender (jus in sacris).

Bodil Koch anser den dialektiske spænding mellem møntens to sider som et middel til at udvikle kirkens muligheder, og derfor opfordrer kirkeministeren ivrigt til debat om folkekirkelige forhold med henblik at

34. Jesu Kristi Kirke sådan som den har formet sig i historiens løb (Bodil Koch, Prf.BI. 1956, 55).

bryde med vanetænkning og vaneholdning og klargøre, hvad der tjener kirken og folket bedst i det demokratiske samfund, hvor nation og ånd samvirker.

Den »ny folkekirkelighed«, der kan betragtes som et middel til at hindre en »udglidning« til »højre« eller »venstre«, dvs. forebygge en sprængning af folkekirken, afspejles konkret i Bodil Kochs administration af den folkekirkelige ramme i kirkeministeriet, lovforslag og debatter i folketinget, samt i en række kommissionsarbejder, hvor kirkeministeren gennem nytænkning søger at skabe fundamentet for en folkekirke i det moderne samfund.

Præstesagerne får kirkepolitisk betydning i debatten om den »ny folkekirkelighed«, dels fordi de dokumenterer, hvorledes Bodil Koch som kirkeminister håndterer de mange problemer og forviklinger, der kendetegner en omstillingsproces fra gammel vækkelsestradition til moderne folkekirkelighed, og dels fordi de er eksempler på, hvor rummelig folkekirken kan tåle at blive, uden at der opstår fornyet krav om en adskillelse mellem stat og kirke fra en af kirkens yderfløje.

Skive-sagen (1955-1956) viser, at loven fra 1947 om kvinders adgang til præsteembeder rummer konfliktstof, idet folketinget ikke uden videre kan acceptere, at en vedtaget lov ikke overholdes. Bodil Koch kunne have håndhævet loven og tvunget Biskop Baun til enten at ordinere Helga Jensen eller overdrage ordination og tilsyn til en anden biskop. Men Bodil Koch, der ønsker at statuere den varsomme, rummelige folkekirke, giver udtryk for, at hun kun i yderste nødstilfælde ønsker at løse en kirkelig konflikt ad rettens vej. Det bliver i stedet menighedsrådet, der med 1 stemmes flertal bevirker, at sagen kan løses inden for de givne lovrammer, og hermed lever også denne sag op til den »ny folkekirkeligheds« princip om demokratiske arbejdsgange og selvstyre under ansvar og frihed.

Vedrørende lovgivning kan det konkluderes, at Bodil Koch støtter en klar frisindet kirkepolitik i overensstemmelse med socialdemokratiets program. Hertil kan bemærkes to interessante forhold. For det første at den kirkelige lovgivning bliver gennemført med meget brede folketingsflertal, hvilket signalerer, at man er tilfreds med Bodil Kochs forsøg på at gøre den »ny folkekirkelighed« gældende.

For det andet at Bodil Koch viderefører den demokratisering af folkestyret, som I.C. Christensen (partiet Venstre) ved frihedslove initierede i starten af det 20. århundrede. At en venstrepolitikers lovkompleks kan benyttes som grundsten for en socialdemokratisk kirkelovgivning peger på to udviklingstendenser.

Den ene er, at Socialdemokratiet har udviklet sig fra et antikirkeligt

klasseparti til et borgerparti med interesse for kirkelige forhold, og den anden at Bodil Koch som kirkeminister har formået at føre demokratiske principper igennem – ikke som I.C. Christensen med henblik på en adskillelse mellem stat og kirke og et deraf følgende kirkeråd/kirkeforfatning – men for at »statskirken« (også efter grundlovsrevisionen 1953) kan »våge over skibets sejls«³⁵ ind i den »ny folkekirkelighed«, hvortil 95% af befolkningen henhører, idet de jo ikke melder sig ud af folkekirken.

Bodil Koch vækker troværdighed i befolkningen, bl.a. på grund af sit præcist definerede kirkesyn og afklarede holdning til sammenhængen mellem tro og politisk engagement. Dette afholder ikke kirkeministeren fra at benytte enhver lejlighed til at tage kritiske udsagn op til overvejelse og diskutere, hvad der tjener kirken og folket bedst.

Denne »kamp om ideerne« giver naturligvis Bodil Koch modspil og kritik. Den bekendelseskirkelige fløj i folkekirken beskylder bl.a. Bodil Koch for at begunstige en moderat tidehvervsk linie i kirken og føre en grundtvigsk socialdemokratisk kirkepolitik. Denne kritik kan på den ene side anses for at være berettiget, dels fordi Bodil Koch, i et forsøg på at skabe fornyelse i folkekirken, ansætter reformvenlige præster på nøgleposter³⁶, og dels fordi det store Socialdemokrati nu ser det som en mærkesag at tage del i den folkekirkelige lovgivning og i stigende grad vinder indpas i menighedsrådene. På den anden side kan det være uberettiget at placere Bodil Koch i nogen bestemt politisk bås eller kirkelig retning. Nok var Bodil Koch kirkeminister for Socialdemokratiet, men idet hun anså politik som »forpligtelse over for medmennesket« var hun ikke bleg for at gå imod sit parti og støtte en rigtig sag frem for til et rigtigt parti³⁷.

Bodil Koch foretrækker at kalde folkekirken varsom frem for tålsom. Dette kan tages til indtægt for, at Bodil Koch ikke selv anser sig som »ren« grundtvigianer. Derimod kan Bodil Kochs syn på det kristne fællesskab som et folkeligt fællesskab pege i retning af det grundtvigsk-tidehvervske landskab.

Klart er det imidlertid, at Bodil Koch lægger vægt på det almindelige præstedømme og ikke er tilhænger af nogen ensretning eller håndhævelse af læremæssig autoritet i folkekirken, men ser en force i folkekir-

35. Skibet bruges som udtryk for folkekirken i Bodil Kochs nytårsartikel i Kristeligt Dagblad 31.12.1963.

36. Harald Sandbæk, Chr. Thodberg, Jørgen Bøgh.

37. F.eks. var Bodil Koch imod Vesttysklands optagelse i NATO i 1955 og var blandt tællerne ved den store anti-atomkraftdemonstration i 1961.

kens »uafklarethed« og »spændvidde«, så længe den bevæger sig på et evangelisk-luthersk grundlag.

Det er min påstand, at Bodil Koch formulerer en overordnet særlig socialdemokratisk, folkekirkelig linie, der supplerer de to bestående mere eller mindre klart formulerede linier i dansk kirkeliv: en bekendelseskirkelig linie/model og en grundtvigsk, »tålsom« linie/model. Herfor taler, at denne såkaldte »socialdemokratiske« model afgrænser sig eksplicit i debatten fra den grundtvigske, »tålsomme« model, hvorimod afgræsning fra den bekendelseskirkelige model fremtræder implicit i debatten i form af Bodil Kochs afstandstagen fra stærk håndhævelse af læremæssig autoritet og ensretning.

Efter at have undersøgt og analyseret en del kildemateriale fra Bodil Kochs 13 år lange virke som kirkeminister, mener jeg dog, at Bodil Kochs i sit syn på kirkepolitik strækker sig langt ud over denne »socialdemokratiske« model. Jeg vil således påstå, at Bodil Koch – set i et kirkehistorisk perspektiv – formulerer en overordnet model, der sammenfatter alle tre modeller i en komplementær model, som kan kaldes den »ny folkekirkelighed«, i et forsøg på at skabe »verdens bedste ordening«.

Argumentationen herfor hviler især på hendes personlige opfattelse af folkekirken som både en borgerlig indretning og *tillige* Kristi Kirke, samt en fastholden ved det evangelisk-lutherske præsteløfte. Herved peger Bodil Koch på en folkekirke, der, formet i historiens løb, har klangbund i en teologisk/religiøs tradition, der normalt ikke kan tillægges socialdemokratisk kirkepolitik. Samtidig forsøger Bodil Koch ved nytænkning og nedsættelse af kommissioner m.v. at »navigere« folkekirken som en helhed/et skib ind i det moderne samfund, hvorved den »ny folkekirkelighed« kommer til at fremstå som en model, der forer den danske folkekirke i fortid, nutid og fremtid. Den stigende og bredere interesse for økumeniske tiltag i folkekirken taler også for at betragte den »ny folkekirkelighed« som en overordnet model, hvor stat og kirke samvirker i et ønske om, at Danmark skal fremstå som demokratiets og humanitetens foregangsland.

Sluttelig kan man anse de talrige nye kirkebygninger, der opføres med fuld opbakning af alle partier i folketinget i Bodil Kochs ministerperiode, som udtryk for, at der i den brede befolkning er enighed om, at den danske folkekirke skal være mere end et »gæstekammer«, nemlig et sted, der kan huse »marven og kraften i vort folk«, hvor 95% af befolkningen – *trods* tilsyneladende ligegyldighed hos en meget stor del heraf – har en fornemmelse af, at kirken stadig *i nogen måde* kan kaldes hele folkets kirke.

Denne opfattelse af kirken som hele folkets kirke var udgangspunkt

for Bodil Kochs ønske om, at kirken skulle placeres stærkere i den moderne tilværelse, ellers blev den jo i praksis ufolkelig. Det var bl.a. sådanne refleksioner og visioner, der lå til grund for initiativet til nedsættelse af en række kommissioner, heriblandt den kirkelige strukturkommission (1964-1971), der dog blev et bittert stridspunkt i hendes sene-
ste år som kirkepolitiker. Strukturkommissionens målsætning, der kan ses som Bodil Kochs vision om at etablere en tidssvarende folkekirkeordning som en ramme for den »ny folkekirkelighed«, var nok for ambitiøs, og den led skibsbrud, bl.a. fordi den havde for mange kaptajner til at navigere skibet/folkekirken.

Virkningshistorisk har strukturkommissionen imidlertid fået stor kirkehistorisk betydning, idet kommissionens »Betænkning om Folkekirken i det moderne samfund« i nyeste tid har dannet baggrund for kirkepolitiske tiltag – specielt under den konservative kirkeminister Torben Rechendorff (1988-93), hvis parti ikke længere ønskede at videreføre tidligere tiders bestræbelser for en kirkeforfatning. August Roesens karakteristik af strukturkommissionen som Bodil Kochs politiske livs største dårskab er dermed gjort til skamme.

Sammenfattende kan det konkluderes, at Bodil Koch ikke blot fik stor betydning for Socialdemokratiets kirkepolitik i efterkrigstiden, men for hele folkekirkens demokratisering og tilpasning til det moderne samfund.

Litteraturliste

- Lodberg, Peder: 2001, Den danske folkekirke og det økumeniske samarbejde. I: Schjørring, Jens Holger (red.): *Nordiske folkekirker i opbrud*, National identitet og international nyorientering efter 1945, Århus Universitetsforlag, s.399-412.
- Roesen, August: 1972, *Kirkelove*, Lohses Forlag, København.
- Roesen, August: 1984. *Kustoden – Erindringer fra Kirkeministeriet*, Gads Forlag, København, s. 46-75; 99-119.
- Schjørring, Jens Holger (red.): 2001, *Nordiske folkekirker i opbrud*, National identitet og international nyorientering efter 1945, Århus Universitetsforlag, s.11-32; 39-44; 494-508.
- Schjørring, Jens Holger : 2001.Danmark: Folkekirken og de politiske partier efter 2. Verdenskrig. I: Schjørring, Jens Holger (red.):*Nordiske folkekirker i opbrud*, National identitet og international nyorientering efter 1945, Århus Universitetsforlag, s.163-174.
- Stenbæk, Jørgen: 1999.*Præsternes forening gennem 100 år*, Den danske Præsteforening, København, s.175-378.
- Trock, Carl: 1960. Sognedemokrati i Kirken. Om I.C.Christensens kirkepolitik. I Koch, Hal: *Et kirkeskifte, Studier over brydninger i dansk kirke – og menighedsliv idet 19. århundrede*, Gads Forlag, København, s.379-387.

Trock, Carl: 1965. En oversigt 1964. I: *Kirkehistoriske Samlinger*, 7. række, 5. Binds tredje Hæfte, Selskabet for Danmarks Kirkehistorie, Andersen, Niels Knud; Knud Banning (red.), Gads Forlag, København, s.602-625.

Betænkninger

1971. *Betænkning om Folkekirken i Det moderne Samfund, nr. 610*, Kirkeministeriets 105 strukturkommission, 1. del, København, 11-42; 67-141.

1971. *Betænkning om Folkekirken i Det moderne Samfund, nr. 610*, Kirkeministeriets 12 strukturkommission, 2. del, bilag, København, 5-13; 19-21.